

OBRAMBENA ZDANJA U BLIZINI RIJEKE SUTLE

Nešto je zaista posebno u rijeci Sutli, a pogotovo u njezinoj živopisnoj sutjesci Zelenjaku, smještenoj otprilike na polovici 92,4 km duga toka. Ta rijeka, koju Slovenci nazivaju Sotla, izvire na pristrancima Maceljškog gorja, a ulijeva se u Savu kod Savskog Marofa i zapravo je cijelim tokom prastara granica između Slovenije i Hrvatske, odnosno između Hrvatsko-ugarske Kraljevine i Njemačkog te Habsbuškog Carstva.

Zelenjak je 3 km uski proboj Sutle između Orlice i Kraljevske gore s desne i Cesargradske gore s lijeve strane, a bio je inspiracija pjesniku Antunu Mihanoviću pl. Petropoljskom da spjeva pjesmu *Horvacka domovina* (tiskanu 1835. u broju 10. *Danicze Horvatske, Slavonske y Dalmatinske*), koja će nakon uglazbljenja postati hrvatska himna – *Lijepa naša*, što je u središtu Zelenjaka obilježeno i posebnim obeliskom. Inače kroz Zelenjak, koji je zaštićeni krajolik od 1949., prolazi cesta i željeznička pruga prema obližnjem Kumrovcu. Taj je lijepi klanac vjerojatno dao ime obližnjem gradiću Klanjcu, a možda je zaslužan i za ime cijele rijeke, jer "sutina" u kaj-

DEFENSE FACILITIES NEAR THE SUTLA RIVER

There are many remains of ancient fortifications in the vicinity of the Sutla river. This is quite understandable as this area was for many years a frontier dividing the Croato-Hungarian empire from the Habsburg empire, and it constitutes even today a frontier between Slovenia and Croatia. The biggest of these fortifications is the Cesargrad castle near Klanjec. Although the exact date of its construction is not known, it may reasonably be assumed that the edifice was built in the late 13th or the early 14th century. The family longest in possession of Cesargrad was the Erdody family which gradually converted it into one of the biggest fortresses in Croatia. Later on, this glorious Croatian family built a new castle below the ancient fortress, but the Cesargrad remained in use for many years after that. The article also provides information about Veliki Tabor and Mali Tabor fortresses which were later on converted into castles, while also mentioning remains of the Vrbovec castle which was abandoned as early as in the 15th century.

Pogled s Cesargrada na Zelenjak

Pogled s istoka na središnji dio Cesargrada

kavskom znači sutjeska, iz čega je Sutla zaista moguća izvedenica.

No Zelenjak je mjesto koje okružuju dvije velike i dojmive utvrde – Kunšperk na štajerskoj i Cesargrad na zagorskoj strani. Za Kunšperk (G. Szabo još piše Kunšperg) se zna da je građen između 1167. i 1174. i da ga je izgradio krški (dakako iz Krškog) biskup Henrik. Poslije je bio u vlasništvu Hermana Celjskog, potom u vlasti hrvatskih velikaša Erdödyja, zatim plemićkih obitelji Tattenbacha i Windischgrätzta. Izgrađen je na najvišem mjestu klisure, ima jak toranj i oko njega su se stisnule ostale zgrade.

Upravo je stiješnjenost glavna značajka starijih gradova srednjega vijeka, jer je u to doba sigurnost bila mnogo važnija od udobnosti.

Za nasuprotni Cesargrad, koji je inače mnogo korpulentniji jer se prostire na dva vrha Cesargradske gore, ne zna se točna godina nastanka. Prvi se put spominje 1399. pod imenom Chazar, kada iz kraljevskog vlasništva prelazi u posjed obitelji grofova Celjskih. Iako su prema zabilježenoj narodnoj priči divovski graditelji obaju dvoraca, "kladivce dodavali s jednog brda na drugi", a to bi značilo da su građeni istodobno, odgovor mogu dati samo detaljna arheološka istraživanja. Ipak je nesumnjivo da sačuvane strukture Cesargrada ne upućuju na tako rani nastanak i najvjerojatnije je jezgra, unutarnja utvrda, izgrađena u drugoj polovici 13. ili početkom 14. st., dakle u vrijeme intenzivne izgradnje obrambenih građevina nakon tatarske provale.

Mnogo je zanimljivije pitanje odakle Cesargradu sadašnje ime. U izvorima se još spominju nazivi Czarzarvar, Czarzar, Kaysersperg, Cesar, a to je u narodu potaklo mišljenje da ga je podignuo neki car, što kako piše Drago Miletić, nikako ne može odgovarati povijesnoj istini. Naime Sigismund (Žigmund) se 1433. prvi kruni u Rimu carem, a spomen Cesargrada je stariji.

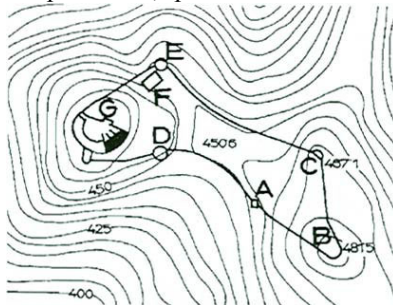
Gjuro Szabo smatra da je ime nastalo iz prkosa protiv nasuprotnog Kunšperga, koji se još naziva Königsberg i Kraljevac, odnosno kraljevski grad. Bit će ipak da je naziv nastao analogijom i pretvorbom izvornog naziva koji, čini se, potječe iz mađarskog pa bi se tu, možda, mogla potražiti etimološka osnova. Pravu istinu o nastanku i imenu utvrdit će temeljitija istraživanja, posebno i stoga što su i jedna i druga utvrda vjerojatno bile negdašnje gradine. Valja tek dodati da je Laszowski spominjao nekoga štajerskog povjesničara koji je navodio da je Cesargrad bio templar-

ska utvrda, a sjećanje na to navodno se sačuvalo i u negdašnjim pričama seljaka. To bi značilo da je Cesargrad izgrađen prije 1312. kada je ukinut templarski red, ali povjesničari nisu ustanovili njihovo prostiranje do lijevih obala Sutle.

Pogled sa zapada na ulaz u jezgru utvrde (G. Szabo, 1911.)

No iako su nepoznati graditelji i vrijeme izgradnje Cesargrada, poznata su kasnija zbivanja, ponajprije slijed njegovih vlasnika do konačnog napuštanja. U prvom je razdoblju, od 1399. do 1456., Cesargrad bio u vlasništvu grofova Celjskih, plemićke obitelji njemačkog podrijetla, i bio je središte vlastelinstva koje je bilo najveće u Zagorju, a pripadalo je i među veće u Hrvatskoj. No Celjski ovoj utvrdi nisu poklanjali neku veću pozornost, posebno ne onakvu

Tlocrt Cesargrada na topografskoj karti (D. Miletić)

kakvu su pridavali Varaždinu ili pak Krapini, koju će Herman II. Celjski

1409. izabrati za vjenčanje kralja Žigmunda i svoje kćeri Barbare.

Nakon što je u beogradskoj tvrđavi Ladislav Hunjadi (brat kasnijeg kralja Matije Korvina) 1456. dao ubiti Urlicha II., što je bio i kraj grofova Celjskih, zapovjednik njihovih četa Ivan (Jan) Vitovec ovladao je svim njihovim posjedima i utvrdama u zagorskoj grofoviji, osim Kostelom i Cesargradom. Njih je, uz naklonost kralja Ladislava, zauzeo i zadržao Andrija Baumkircher. Pravo mu je na Cesargrad 1463. potvrdio i kralj Matija Korvin, a u toj se ispravi prvi put, uz Rusvicu, Kumrovec, Tuhelj i Kraljevec, spominje i trgovište Klanjec.

Sljedeće je godine kralj izdao darovnicu Baumkircherima za Cesargrad, a Vitovcu za cijelu zagorsku grofoviju, zajedno s Cesargradom. No Andrija Baumkircher uspio je zadržati i posjed i utvrdu, a pošto je 1471. u Grazu ubijen, Cesargrad nasljeđuje sin Juraj.

Ono što se poslije događalo s Cesargradom moglo bi se okarakterizirati pravom imovinsko-pravnom zavrzlamom. Najprije je 1490. hrvatsko-ugarski sabor u Požunu s ostalim posjedima dodijelio Cesargrad hercegu Ivanu Korvinu, ali on ga nikada nije dobio. Juraj Baumkircher nije imao potomaka pa je svoja imanja oporučno ostavio sestri, koja je bila udana za grofa Andriju Stubenberga, i svom prijatelju Tomi Bakaču koji je poslije postao ostrogonski nadbiskup. Cesargrad su zaposjeli štajerski velikaši Stubenberg i Vaispocher. Kada se poslije Beatrice Frankopan, udovica Ivana Korvina, udala za Jurja Brandenburškog, njezin suprug prodaje niz posjeda, zajedno s Cesargradom, Lovri Iločkom, no ni on nije nikada postao vlasnikom. Da bi zbrka bila još veća, kralj 1515. daruje Cesargrad Vuku Pilcbergeru, koji također nije nikada uveden u posjed.

Nakon dužeg parničenja sa Stubenbergom, Toma je Bakač 1521. preuzeo posjed i utvrdu Cesargrad. Sva je njegova imanja kasnije naslijedio nećak Petar Erdödy.

Iz slijeda vlasnika i s obzirom na okolnosti, možemo pretpostaviti i o mogućim većim građevinskim intervencijama na Cesargradu radi poboljšavanja sustava obrane. To je razdoblje uzastopnih upada turskih četa u Štajersku i prema Koruškoj, a do kraja 15. st. bilo ih je čak trinaest. Najteže su posljedice bile 1474. i pogotovo 1475. kada se vojska od 450 vojnika štajerskih, kranjskih i koruških kapetana nedaleko od Cesargrada sukobila s vojskom od 12.000 Turaka. Pobijeno ih je 400, a ostali su odvedeni u roblje. Zabilježena je međutim priča, sačuvana u narodnoj predaji u Klanjcu, da se neki turski paša utaborio ispod Cesargrada te raskomadao pečena pijetla s prijjetnjom da će se to i zamku dogoditi. No tada je grunuo top s Cesargrada te raznio i pijetla i pašu, što je Turke preplašilo i natjeralo u bijeg.

Nakon 1521. u Cesargradu teče intenzivan život. U vlasništvu je obitelji Erdödy, jedne od najmoćnijih obite-

Pogled kroz dijelove zapadnih ruševina središnje jezgre prema Kunšperku

lji toga vremena u Slavoniji. To samo po sebi znači da su se u njihovo vrijeme morale dogoditi značajne građevinske promjene u utvrdi. U tom 16. st. turska je opasnost dosegla vrhunac, a stanje su pogoršali i seljački nemiri. Posebno valja izdvojiti pobunu seljaka 1573. koja je upravo započela napadom na Cesargrad. Prema svjedočenju uhapšenih

seljaka, njihov je plan bio da osvoje Cesargrad, zaplijene topove i municiju s kojima bi mogli zauzimati ostale utvrde. Svoj su početni plan i ostvarili, oteli su oružje, pogubili cesargradskog kaštelana, ali se stručnjaci i danas spore jesu li pritom i spalili tvrđavu. No i da jesu, štete su brzo uklonjene, što se posredno može zaključiti po pismu Barbare Alapić, udovice Petra Erdödyja, Magdalen, udovici Šimuna Keglevića, koje je napisano 1588. u Cesargradu.

Već su sredinom 16. st. Erdödyji u Klanjcu izgradili kuriju, a 1603. je Toma Erdödy, hrvatski ban, slavni vojskovođa i pobjednik u bitki kod Siska, izgradio podno Cesargrada Nove dvore, koje za razliku od Novih dvora Jelačićevih pokraj Zaprešića, nazivamo i Novi dvori klanječki. O tome je sve do prije dva desetljeća svjedočio natpis i obiteljski grb naglavnog kamena portala.

U vrijeme u kojem Toma Erdödy završava gradnju nove i za stanovanje mnogo udobnije rezidencije, turska prijjetnja nije bitno smanjena, a Cesargrad još uvijek ima veliku stratešku važnost. Razumljivo je da je stoga Cesargrad još uvijek služio

Sjeverozapadne zidine središnje jezgre

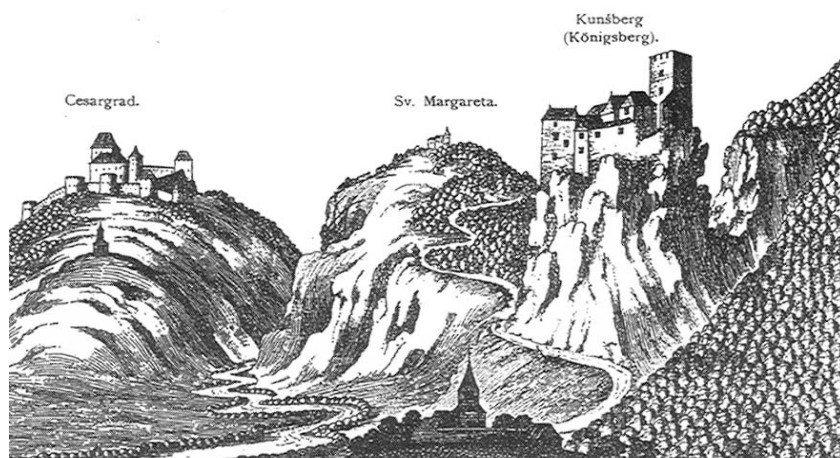
Ostaci palasa

kao utočište u slučaju ratnih opasnosti. Cesargradska je utvrda vjerojatno teško stradala u snažnom potresu koji je 1775. pogodio Hrvatsko zagorje, ali se zna da je obitelj Erdödy gospodarila negdašnjim cesargradskim vlastelinstvom sve do polovice 19. stoljeća.

Austrijski kartograf Georg Matheus Vischer objavio je 1681. u Ljubljani djelo *Topographia Styriae*. Tu se nalazi i jedan bakrorez pogleda na Zelenjak sa zapadne i slovenske strane. Prikazan je Cesargrad i ispod njega kapela Majke Božje Snježne Rusvičke (koja i danas postoji), a s druge desne strane Sutle crkva Sv. Marjete (sačuvani samo ostaci), burg Kunšperk i selo Kunšperk u podnožju. Iako mnogi sumnjaju u vjerodostojnost te slike, Szabo je barem što se Cesargrada tiče smatra sasvim neprikladnom, ipak ona svjedoči da je u to vrijeme Cesargrad bio očuvan i da je i dalje imao značajnu vojnu ulogu.

Zna se da su kamen iz utvrde odvozili Klanjčani krajem 18. i početkom 19. za gradnju svojih kuća. To se može utvrditi na temelju jedne zabrane iz 1812. Poslije zanimanja za

Cesargrad više nije bilo, a detaljnoga početkom 20. st. opisuju Dragutin Hirc, Emil Laszowski i Gjuro Szabo, a tlocrte i crteže izrađivali su

Pogled sa zapada na Cesargrad i Kunšperk (G. M. Vischer)

Martin Pilar i Branko Šenoa. Nakon toga nastupio je zaborav, a velike se zidine Cesargrada (neke s debljinom većom od 7 m) svakih nekoliko godina, obično krajem zimskog razdoblja, urušavaju u velikim dijelovima. A dosad je izostalo bilo kakvo zanimanje arheologa i konzervatora. Doduše ranih je sedamdesetih godina bila pokrenuta jedna neobična

inicijativa. Najprije se namjeravalo u brdu iznad Zelenjaka postaviti golemu Titovu bistu, ali se od toga odustalo zbog slabe kvalitete prirodne stijene. Stoga je bilo predloženo da se na petnaestak metara visokoj kuli Cesargrada postavi konjanička figura Tita u bronci, visoka 5-6 metara. No srećom od toga se ipak odustalo, ponajprije zaslugom zaštitara graditeljske baštine. Tako je spriječeno da Cesargrad kao vrijedan povijesni i kulturni spomenik bude degradiran. Cesargrad se nastavio i dalje urušavati, ali je barem sačuvana njegova spomenička cjelina.

I konačno je, što je na određen način bilo i jedino obilježavanje 600. obljetnice njegova prvoga pisanog spomena, u *Peristilu*, zborniku radova iz povijesti umjetnosti 2000., tiskan dosad najtemeljitiji prikaz Cesargrada, koji je napisao Drago Miletić iz Hrvatskoga restauratorskog zavoda u Zagrebu, iz kojeg smo i crpili naj-

više podataka za ovaj napis. Ipak Cesargrad još čekaju temeljita arheološka istraživanja, konzerviranje zatečenih ostataka i najnužnija sanacija te bilo kakva, makar i samo izletnička namjena. Doduše on je i sada, posebno zbog prekrasna pogleda, omiljeno odredište planinara i izletnika. Ali uređen i temeljito istražen, te opremljen određenim tiska-

nim materijalima, natpisima i crtanim prikazima njegovih dijelova i cjeline, sasvim bi sigurno mnogo dobio na zasluženosti reprezentativnosti i monumentalnosti.

Jer Cesargrad je jedna od najvećih hrvatskih srednjovjekovnih utvrda uopće. Njezine su najveće dimenzije gotovo 225 m u duljinu i približno 85 m u širinu. Pruža se u smjeru jugoistok – sjeverozapad. Prema tragovima vanjskog obrambenog zida, ostacima kula, pomoćnih zgrada, i po još sasvim dobro vidljivim ruševinama gradske jezgre, može se s velikom vjerojatnošću rekonstruirati cijela utvrda, onakva kakva je bila prije konačnog napuštanja.

U utvrdu se pristupalo kao i danas s jugoistoka. Tu se preko pokretnog mosta ulazilo kroz pravokutnu kulu (na topografskom crtežu označena s A) i u središnji dio podgrada. S lijeve je strane, na zapadnom vrhu, jezgra utvrde (G), na visini od 471 m, a s desne se strane nalaze dva uzvišenja južno (B), na nadmorskoj visini od 481,5 m (relativna visina 208 m) i sjeverno (C) na visini od 467 m. Obično se gradska jezgra nalazi na najvišem položaju, a ovdje je desetak metara niža, što uopće nije značajka plemićkih burgova. Uočljivo je, međutim, da je na jugoistočnom dijelu u kasnijem razdoblju izgrađena baterijska polukula.

Mnogo je više izgrađen zapadni dio gdje se nalaze ostaci nekad snažne i visoke okrugle kule (D). Kada se prođe graba, s desne su strane ostaci zidova prostrane pravokutne zgrade (F), a još sjevernije naslućuje se postojanje kule (E) koju međutim nisu uočili ni Szabo ni Pilar.

Gradska je jezgra nepravilnoga polukružnog tlocrta, a da bi se u nju ušlo moralo se proći preko drvenog mosta koji je štitila okrugla stražarska kula (D). Dalje se nastavlja podno još uvijek snažnoga sjevernoga obrambenog zida do ulaska u gradsku jezgru utvrde, kroz zgradu (F) čiji su

dijelovi još u Szabovo vrijeme bili sasvim dobro očuvani. Imala je dva kata i oba su vjerojatno bila namijenjena straži.

U središnjem je prostoru jezgre prostrano dvorište koje je izduženo i gotovo pravokutno. S istočne su strane najbolje očuvane građevne strukture, s prizemljem koje je, čini se, imalo gospodarsku namjenu. Na katu su bile dvije prostorije i tu je vjerojatno bila smještena gradska kapela. Čini se da je u tom istočnom dijelu bio i najreprezentativniji dio palasa, a uz nju je bila i konzolno isturena drvena galerija. U južnom se dijelu mogu uočiti tragovi prozorskih niša, iako je točna namjena upitna zbog velike urušenosti. Na zapadnom se dijelu toga najstarijeg dijela utvrde naslanja manja, pravilna četvrtasta prigradnja i tu je vjerojatno bila jedna od cesargradskih kuhinja. S vanjske strane južno krilo palasa prati vanjski obrambeni zid koji zatvara gospodarski prostor. S južne strane je u zidu prigraden manji polukružni bastion koji ima niše s artiljerijskim otvorima. Taj je dio vrlo nekvalitetno građen, s lomljencem i ulomcima opeke i crijepa.

Szabo temeljito obrazlaže zašto Susjedgrad i većina ostalih zagorskih utvrda nema branič-kule. Razlozi su, kaže, u činjenici da je u utverdama zbog razvoja oružja bio potreban boravak većeg broja vojnika. Inače Cesargrad danas nema nikakvih ostataka arhitektonske plastike, pa je bez detaljnih istraživanja nemoguće utvrditi sve brojne dogradnje, nadogradnje i prigradnje. U urušenu dijelu vanjske strane istočnoga obrambenog zida uočava se najstarija građevna struktura, koja je s unutrašnje strane više puta pojačavana do debljine od 7,5 m.

Miletić ipak zaključuje da su Erdödyji bili ti koji su postupno izveli temeljitu pregradnju, dogradnju i nadogradnju utvrde. Oni su sasvim sigurno izgradili kapelu, a vjerojatno i ostale dijelove, poput palasa i zapadne kvadratne kule. Također su gotovo sigurno uredili podgrade i njegovo proširenje na dva istočna uzvišenja. Sve su te cesargradske prigradnje zidane vrlo nekvalitetno, što je inače značajka graditeljstva tijekom 16. st. Kad je sazrelo doba za kvalitetnije građenje, Erdödyji su odlučili izgraditi novo boravište u

Ruševine Novih dvora klanječkih

nizini koje su gradili prema tadašnjim najvišim standardima.

Cesargrad stoji na samom vrhu hrvatskih plemićkih zankova. Nakon toga započinje izgradnja kaštela za obranu od Turaka, zatim kurija i napokon brojnih dvoraca smještenih u nizini ispod utvrđenih burgova. Cesargrad u svojoj posljednjoj razvojnoj fazi sjedinjuje bitne značajke zankova s ponekim naznakama kaštela ili čak baroknih dvoraca.

Nedavno smo posjetili ovu dojmliivu utvrdu, penjući se laganim polusatnim usponom. Na jednom od najboljih vidikovaca, onom ispred planinarskog doma, koji se dakako zove *Cesargrad*, odmah smo zažalili što nas je izmaglica djelomično lišila opjevanog pogleda. Taj smo dojam imali i u samoj jezgri utvrde koju bi zaista trebalo barem što prije očistiti od suvišne vegetacije.

U nastavku smo posjetili i Nove dvore oko kojih se razvilo manje istoimeno naselje. Rijetko da igdje naziv može djelovati ironičnije, jer riječ je o potpunoj ruševini. To je inače bio tipičan renesansni dvorac, građen kao četverokut, s kulama na uglovima. Zapravo radilo se o tri krila i zidu u koji je poslije ugrađena kapele. Kule su bile okrugle, a na pročelju je bio renesansni portal. U Novim dvorima je 1861. umro autor hrvatske himne Antun Mihanović, a njegovo je posljednje prebivalište na starom klanječkom groblju. Dvorac je od početka 20. st. izložen propadanju.

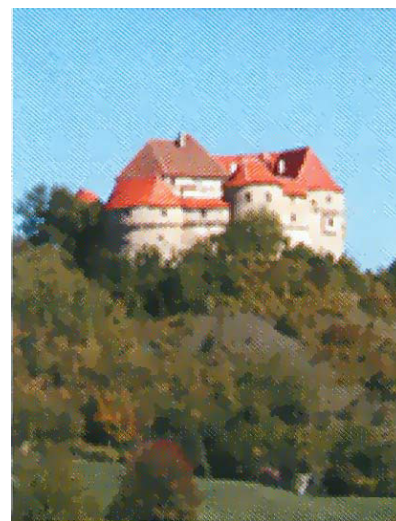
Ovdje bi trebalo nešto reći i o Klanjcu, gradiću koji se razvio ispod Cesargrada te ima šestotinjak stanovnika i sjedište je istoimenoga gradskog područja s dvadesetak naselja i nešto više od 3 tisuće stanovnika. Rijedak je u Hrvatskoj grad tolike veličine, a s toliko bogatom kulturnom i duhovnom tradicijom, grad cijenjenih obrtnika, marljivih trgovaca i obrazovanog građanstva. U Klanjcu se 1706. rodio isusovac Andrija Jambrešić, koji je 1742. tiskao enciklo-

pedijski latinsko-hrvatsko-njemačko-mađarski poredbeni rječnik – *Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica locuples*. Tu je rođen i Ivan Broz, autor *Hrvatskog rječnika*. Također je rođen veliki slikar pejzaža i prizora iz hrvatske prošlosti Oton Iveković, ali i filolog Franjo Iveković te arhitekt Ćiril Metod Iveković. Klanjec je rodni grad kipara Antuna Augustinčića (1900.-1979.) kojemu je poklonio i svoju umjetničku ostavštinu, a ona se danas može razgledati u galeriji s njegovim imenom. U središtu Klanjca je lijepo zdanje Franjevačkog samostana s crkvom Navještenja Blažene Djevice Marije, koji je za bosanske franjevce iz obližnjeg Radakova 1686. izgradio hrvatski ban Nikola i brat mu Sigismund Erdödy. U kriptama crkve čuvaju se skupocjeni sarkofazi izuzetne vrijednosti u kojima su sahranjeni članovi obitelji Erdödy.

Veliki Tabor je jedna od najbolje očuvanih hrvatskih srednjovjekovnih utvrda, a nalazi se iznad sela Desinić, nedaleko od rijeke Sutle i hrvatsko-slovenske granice. Neki čak tvrde da je to najznačajnije ostvarenje u kulturnoj baštini kontinentalnog dijela Hrvatske, te da skladnošću i ljepotom ima i europski značaj.

Kako smo o Velikom Taboru već pisali (u prikazu dvoraca Hrvatskog zagorja) preskočit ćemo detaljniji opis. Reći ćemo samo da se stručnjaci još spore tko ga je gradio – Ivan

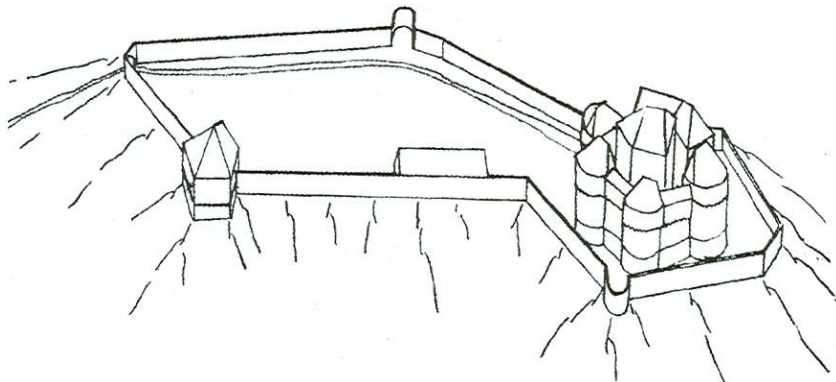
(Ivaniš) Korvin ili Ratkajevi. Također navodimo njegovo prvo spominjanje 1497. i prvo spominjanje 1513. kao Veliki Tabor (Nagytabor). Valja

Pogled na Veliki Tabor

reći i da je svojedobno bilo pokušaja da se u podnožju okruglog brda, na kojem je Veliki Tabor izgrađen, počnu graditi vikendice, što je srećom spriječeno. Jer upravo je pogled na tu prelijepu utvrdu nešto najljepše što se može doživjeti u ionako skladnom zagorskom pejzažu. Valja također reći da su, čini se, razriješeni sporovi između Društva Veliki Tabor i konzervatora oko njegove buduće namjene te da se danas u Velikom Taboru obavljaju temeljita arheološka istraživanja.

Mali Tabor je kaštel u selu Prišlinu blizu Huma na Sutli na današnjoj hrvatsko-slovenskoj granici. Građen je na zaravanku ispod sela na nad-

Rekonstrukcija Velikog Tabora prema staroj slici (K. Regan)

morskoj visini od 338 m. Prvi se put spominje 1511. kao Kys Tabor. Bio je u vlasništvu Ivana Korvina, Beatrice Frakopan i Jurja Brandenburškog koji ga je prodao obitelji Ratkaj, a u vlasništvu je te obitelji, baš kao i Veliki Tabor, ostao do 1793. Poslije je Malim Taborom upravljala Ugarska komora te obitelji Wintershoffer, Jelačić i irski barun Jakov Kavanagh od kojega je 1945. oduzet i nacionaliziran. Bio je uz Veliki Tabor sjedište velikotaborskog vlastelinstva.

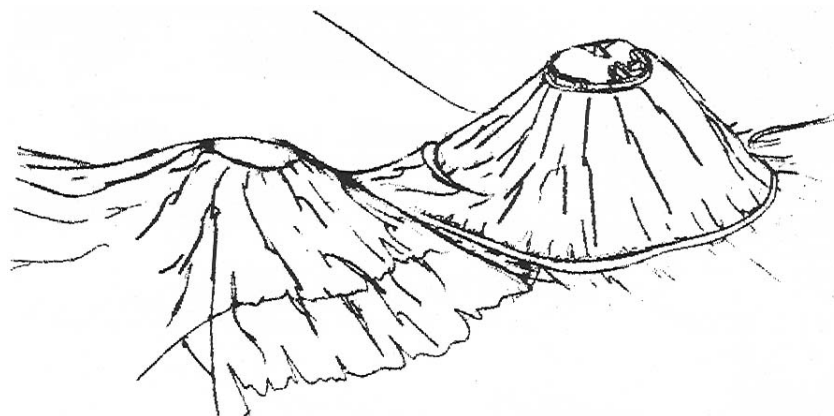
Mali je Tabor bio pravokutna građevina s obrambenim kulama na uglovima. Građen je kao pribježište za okolno stanovništvo. Prestankom vojne opasnosti kaštel je u 18. st. preuređen u barokni dvorac. Od kaštela su danas sačuvane tri ugaone kule i četvrta samo djelomično, dva stambena krila, ulaz i zgrada sačuvana za obranu ulaza. To je danas jednokatni dvorac koji u unutrašnjem dijelu dvorišta ima lukove s arkadama. U 19. st. nadograđeno je istočno krilo dvorca pa je sjeveroistočna obrambena kula izgubila svoj položaj i postala dekoracija istočnog pročelja. Danas je Mali Tabor bez namjene i napušten te svakim danom sve više propada.

Srednjovjekovna utvrda Vrbovec (koju ne treba brkati s istoimenim gradom jugoistočno od Zagreba) bila je izgrađena u zagorskom selu Klenovcu Humskom, na lokalitetima Veliko i Malo Gradišće, blizu današnje hrvatsko-slovenske granice. Ta je utvrda relativno slabo poznata, možda i stoga što je među prvima napuštena, a to se spominje još 1463. U posljednje se vrijeme o Vrbovcu dosta piše, a obavljaju se i temeljita arheološka istraživanja. Tijekom istraživanja 1987., 1994. i 2001. pod vodstvom Željka Tomičića,

pronađeni su ostaci obrambene i stambene arhitekture te različiti pokretni nalazi (keramika, ostaci pećnjaka i oružja). Podacima o toj pomalo neobičnoj utvrdi koristili smo se iz napisa Krešimira Regana *Sjeverozapadni gradovi i utvrde Hrvatskog zagorja*, tiskanog 2003. u časopisu *Kaj*.

Vrbovec pripada najstarijim zagorskim utvrdama, a izgrađen je vjerojatno odmah nakon tatarske provale

Ruševine se Vrbovca nalaze na dva brijega jednakih visina koji su međusobno povezani sedlom. Utvrda se može podijeliti u četiri cjeline: sjevernu utvrdu koja je inače jezgra (lokalitet Veliko Gradišće), gornju središnju utvrdu, južnu utvrdu (lokalitet Malo Gradišće) te donju srednju utvrdu koja je povezivala sjeverni i južni dio u jedinstvenu obrambenu cjelinu. Jezgra se nalazi na nadmorskoj visini od 273 m (relativna visi-

Crteži brežuljaka na kojima su ostaci Vrbovca

1242. Bio je središte feudalnog posjeda koji se od kraja 15. st. naziva velikotaborskim. Prvi se put spominje 1267. u nazivu jednog plemića, a utvrda se spominje 1354. Osim kao obrambeno središte, Vrbovec je bio upravno i crkveno središte cijelog kraja, pa se već 1269. spominje kao sjedište arhiđakonata u zagrebačkoj biskupiji. Na važnosti je dobio ulaskom u veliki posjed obitelji Celjskih 1397., kada je važna postaja na putu koji povezuje Celje i Krapinu, te za osiguravanje prijelaza preko Sutle. Nakon napuštanja, središte se posjeda preselilo u Veliki i Mali Tabor. Uzrok napuštanju vjerojatno će otkriti sadašnja arheološka istraživanja.

na 40 m). Prema sačuvanim podacima može se utvrditi da je svojim oblikom, građevinskim elementima i tlocrtnim rasporedom slična utvrdi Velika u Slavoniji i Lipovcu u Samoborskom gorju. Ostali su dijelovi utvrde vrlo slabo sačuvani, pa se raspored pojedinih dijelova utvrde može samo naslutiti. Južni je dio utvrde, čije se postojanje zbog iznimnog položaja na vrhu brežuljka (279,5 m), ostacima i toponimu može samo pretpostaviti, od ostalih dijelova odvojen sedlom preko kojega danas prelazi cesta Krapina – Celje.

Branko Nadilo